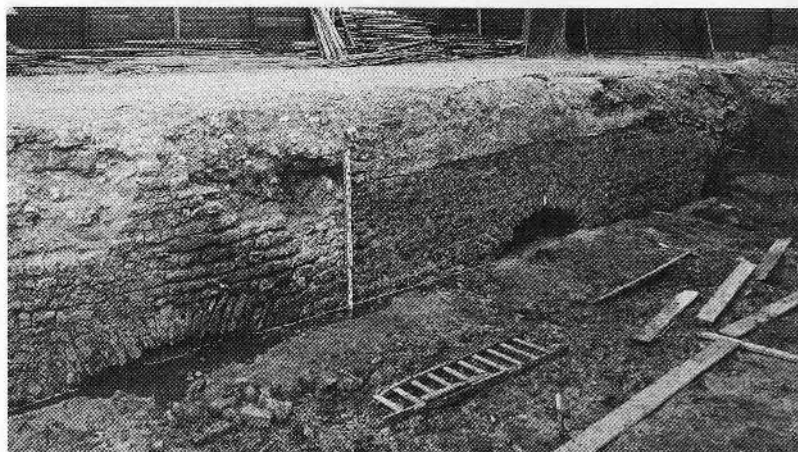

Enkele nota's over de burcht en de oudste stadsomwalling van Brugge

L. Devliegheer

Burcht

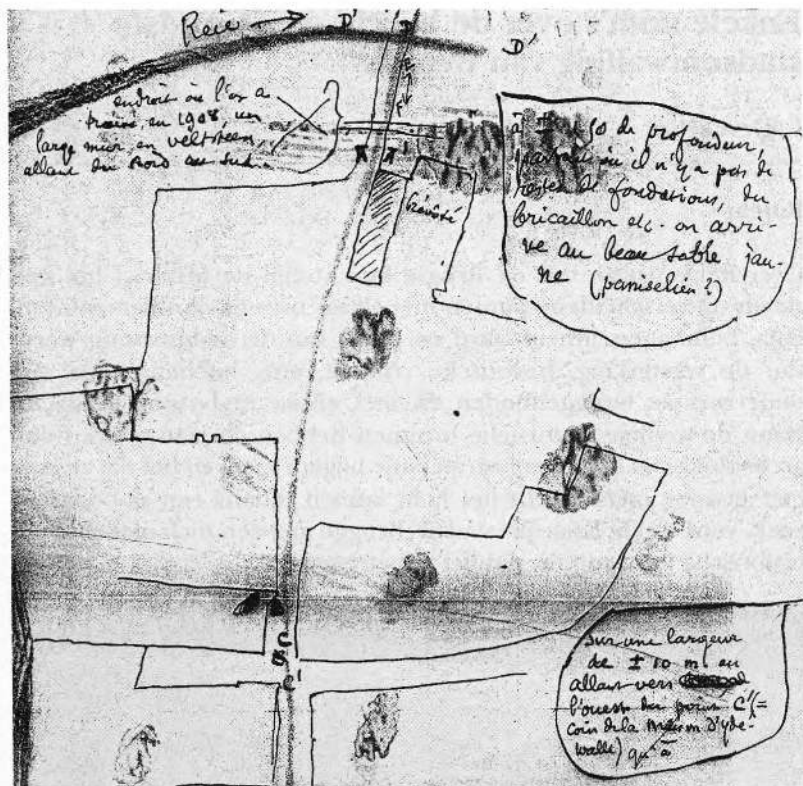
Over het ontstaan van de Brugse burcht zijn de historici het nog steeds op verscheidene punten met elkaar oneens. Problemen i.v.m. data, bodemgesteldheid, aard en plaats van de nederzetting, vorm van de versterking, historische context, enz. hebben reeds vele onderzoekers beziggehouden en met elkaar in botsing gebracht. Naast de weinige historische bronnen hebben de laatste jaren ook archeologische bronnen hun steentje bijgedragen, zij het dat ze jammer genoeg meestal aan het licht komen tijdens een noodonderzoek. Voor een belangrijke stad als Brugge met een toch niet zo grote historische kern valt dit dubbel te betreuren.

1963
Veldstenen oostmuur van de westelijke kloostervleugel, gedeeltelijk gebouwd op drie spaarbogen.

Er wordt nu algemeen aangenomen dat de eerste omgrachte versterking in de loop van de 9de eeuw tot stand is gekomen¹. Ten tijde

1 Over de vroegste stadsgeschiedenis vermoenen we hier enkel twee recente studies : G. DECLERCQ, *Oorsprong en vroegste ontwikkeling van de burcht van Brugge (9^e-12^e eeuw)*, in : *De Brugse Burg. Van grafelijke versterking tot moderne stadskern* (red. H. De Witte), Brugge, 1991, p. 15-43; M. RYCKAERT, *Historische Stedenatlas van België. Brugge*, Brussel, 1991.

Fragment van een hs. nota van A. Duclos over vondsten op de plaats van de vroegere Oostpoort en-brug, 1910 (Archief Provinciale Dienst voor Cultuur).

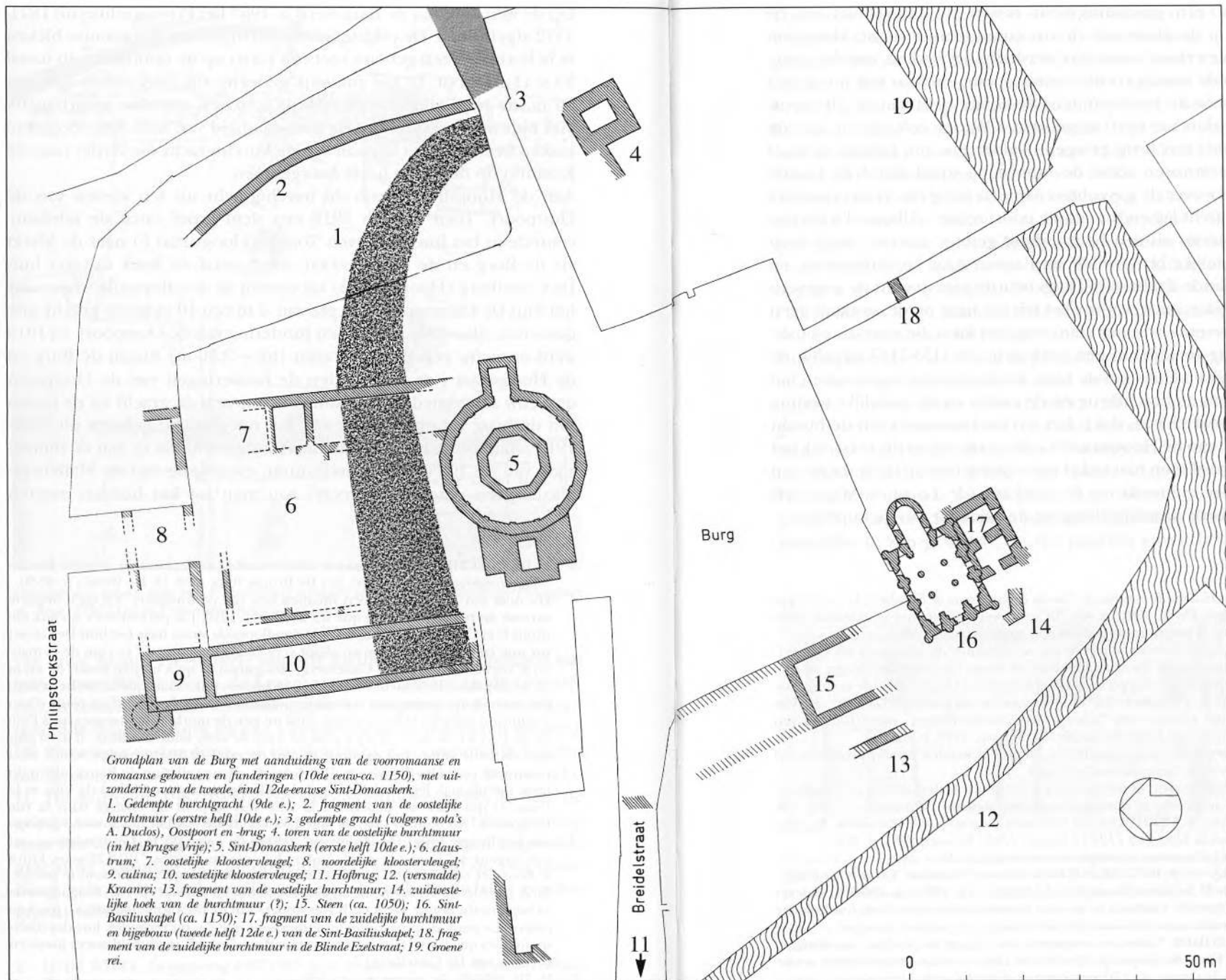
van graaf Arnulf I (918-964) werd de kleine burcht die gelegen was tussen twee Reiearmen – de Kraanrei op de westkant en de Groene rei ten zuiden – en een verbindingsgracht, vergroot op de noordkant teneinde daar een kerk en een kloostercomplex te kunnen bouwen. De 9de-eeuwse verbindings- of burchtgracht is voornamelijk bekend uit het onderzoek van de Stedelijke Archeologische Dienst o.l.v. H. De Witte in 1987-1989². Het teruggevonden gedeelte van de gracht was ca. 12 m breed en liep vanaf de Oostpoort boogvormig naar het westen. Tijdens de 10de eeuw werd in de toen opgevlude gracht de oostmuur van de oostelijke kloostervleugel op een spaarboog gebouwd, waarschijnlijk wegens de onbetrouwbaar geachte grachtvulling.

2 H. DE WITTE, *De opgraving 1987-1989 op de Brugse Burg : de site Burghotel (Holiday Inn Crowne Plaza)*, in : *De Brugse Burg* (red. H. De Witte), p. 93-115.

Op de westzijde van de Burg werd in 1963 het Provinciehuis uit 1871-1872 afgebroken. De veldstenen funderingen van het gebouw bleken te behoren tot een gebouw met een toren op de noordkant, in totaal 53 x 11 m groot. In het zuidelijk gedeelte zijn over een lengte van 16 m, de twee langsmuren telkens voorzien van drie spaarbogen³. Het lijkt weinig twijfel dat de aanwezigheid van deze spaarbogen te maken heeft met het bestaan van de burchtgracht die verder naar de Kraanrei op de Markt heeft doorgelopen.

Aan de Hoogstraat kwam de burchtgracht uit ten westen van de Oostpoort. Toen men in 1910 een sleuf groef vanaf de telefooncentrale in het huis De Zeven Torens (Hoogstraat 8) naar de Markt via de Burg en de Breidelstraat, werd vanaf de hoek van het huis De Casselberg (Hoogstraat 6) tot voorbij de doodlopende straat naar het huis De Caese op een diepte van -1 m een 10 m-brede gracht aangesneden, alsook de veldstenen fundering van de Oostpoort. In 1912 werd opnieuw een sleuf gegraven (tot -2,50 m) tussen de Burg en de Hoogstraat ; daarbij werden de funderingen van de Oostpoort opnieuw aangesneden en vandaar oostwaarts de gracht en de resten van de brug tot op de hoek van het neogotische gebouw uit 1909-1910⁴. Aangezien H. De Witte heeft vastgesteld dat er aan de buitenzijde van de 10de-eeuwse burchtmuur, evenwijdig aan de Mallebergplaats, geen gracht is geweest⁵, zou men tot het bestaan moeten

- 3 L. DEVLIEGHER, *De voorromaanse Sint-Donaaskerk en de romaanse westelijke klooster-vleugel (onderzoek 1955 en later)*, in : De Brugse Burg (red. H. De Witte), p. 46-90.
- 4 Hs. nota van A. Duclos op een situatieschets van de vondsten. "Ce qu'il importe surtout de remarquer, c'est que les 28-29 oct. 1910, j'ai pu constater qu'aux endroits C et C', devant l'impasse [= de doodlopende straat naar het huis De Caese] sur une largeur de ca. 10 m en allant vers l'ouest du point C' (= coin de la maison d'Ydewalle) [= huis De Casselberg, Hoogstraat 6] qu'à un peu moins de un m de profondeur, les couches de sable n'existaient plus; mais que la bêche retirait une terre noire grasse, que les ouvriers disaient être de la terre d'un cours d'eau (= alluvion fluviale) (On y a trouvé aussi un peu de tourbe). Remarquez qu'à l'ouest de C et à l'est de C', il n'y a plus de trace de cette boue de canal : il n'y a plus que du sable jaune, qui continue quand on est à -1,50 du pavage actuel. Ceci prouverait peut-être l'existence d'un fossé de circumvallation du Bourg, allant du fossé méridional, lequel s'alimentait dans la Reie, derrière l'Hôtel de Ville et le Franc et qui allait se rattacher à la Reie vers le pont du change dans la rue Philipstock. Au point B [aan de afgeschuinde hoek van het neogotische gebouw van het Brugse Vrije] fondations en *veldsteen* de l'anc. porte. Ces fondations ont une largeur de" [niet ingevuld]. Andere hs. nota van Duclos. "1912 22 mars. Entre le Bourg et la rue haute, nouvelles tranchées allant jusqu'à -2,50 sous le pavage. En A [de hierboven vermelde afgeschuinde hoek], à travers la rue, fondations de l'Oostpoorte du Bourg. De A en B [ter hoogte van de doodlopende straat], fond de rivière. Le pont, d'après toutes les indications que j'ai pu recueillir, lors des diverses fouilles que j'ai vu faire, allait certainement de A à B et probablement jusqu'en C [hoek van De Casselberg]."
- 5 H. DE WITTE, *De opgraving...*, p. 109.

besluiten van een grachtfragment tussen de Hoogstraat en de Groene rei, op de plaats van de nu doodlopende straat. Misschien werden de 9de-eeuwse oostelijke verdedigingswerken van de zuidelijke helft van de burcht reeds eerder vervangen door een muur met gracht, nog vóór de burcht tijdens de eerste helft van de 10de eeuw naar het noorden toe werd uitgebreid? Wat er ook van zij, aan de Oostpoort heeft een brug gelegen. Galbert, in zijn bekend verhaal van de gebeurtenissen rond de moord op graaf Karel de Goede (1127), spreekt over de gevechten aan een brug die in het oostelijk deel van de burcht lag en tot aan de poort reikte⁶. Alhoewel iedereen de Brugse notarius als een betrouwbare getuige aanziet⁷, heeft men toch deze oostelijke brug willen verplaatsen naar het zuidoosten, en wel naar de Blinde Ezelstraat⁸. Dit gebeurde niet wegens de gegevens uit Galberts relaas, maar wegens het feit dat men op de oostkant geen gracht kon situeren. Er is nochtans nog een tekst die naar deze oostelijke burchbrug verwijst. In een oorkonde uit 1155-1157 bepalen de graven Diederik en Filips van de Elzas dat de grond gelegen tussen het oostgedeelte van de burchtbrug en de molen en de grafelijke woning moet onbebouwd blijven, d.w.z. het terrein oostwaarts van de burcht op de zuidkant van de Hoogstraat⁹. G. Declercq zag in die tekst ook het bewijs dat de graaf toen niet enkel een woning had op de westzijde van de burcht maar eveneens op de oostkant (de Looove)¹⁰. Maar toch plaatst hij Galberts oostelijke brug op de zuidkant van de burcht¹¹.

6 H. PIRENNE, *Histoire du meurtre de Charles le Bon, comte de Flandre (1127-1128) par Galbert de Bruges*, Parijs, 1891, p. 49. "In tertio vero ponte, qui in orientali parte jacebat a castris et usque ad portas castris se extendebat" (c. 28).

7 "Ik ken geen middeleeuws schrijver, die zo concreet en precies is als Galbert" schrijft J. Dhondt op p. 10 van zijn studie *De vroege topografie van Brugge*, in de : *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, n.r. 11 (1957); op p. 13 spreekt hij van "de eeuwig zorgvuldige Galbert". R. Van Caenegem geeft Galbert een "scherp observatie-vermogen" mee (Galbert van Brugge, *De moord op Karel de Goede*, Antwerpen, 1978, p. 62).

8 De burchtpoorten "in parte orientis" (c. 36 en 41) worden zonder probleem wel door iedereen door "oostpoorten" vertaald.

9 "Notum esse volumus quod terram inter partem orientalem pontis de castello et molendinum nostramque domum iacentem vacuam permanere..." TH. DE HEMPTINNE en A. VERHULST, *De oorkonden der graven van Vlaanderen. Regering van Diederik van de Elzas (juli 1128-17 januari 1168)*, Brussel, 1988, p. 265.

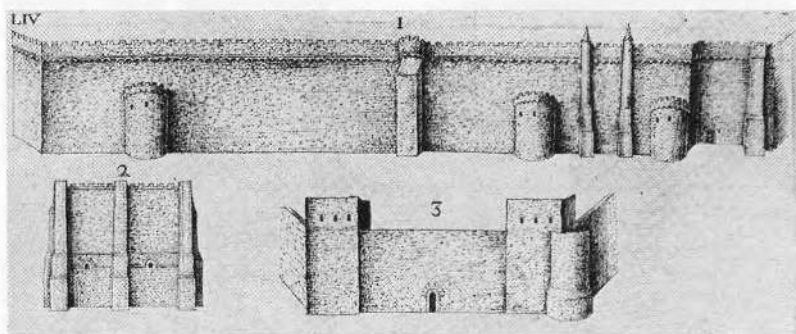
10 G. DECLERCQ, *Oorsprong en vroegste ontwikkeling...*, p. 18.

11 G. DECLERCQ, *o.c.*, p. 10; G. DE POERCK, *Note sur les accès au "Castrum" de Bruges*, in : *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 74 (1931), p. 158-159, situeert de Oostbrug over de Groene rei, aan de doodlopende straat (met het huis De Caese) die certijds naast de oostelijke burchtmuur zou hebben gelopen.

12 Cfr. L. DEVLIEGHER, *Galbert en de topografie van Brugge*, in : Galbert van Brugge, *De moord op Karel de Goede*, p. 254-264. In 1998 verschijnt een herziene versie in de paperback-uitgave van Galberts kroniek (Davidsfonds, Leuven).

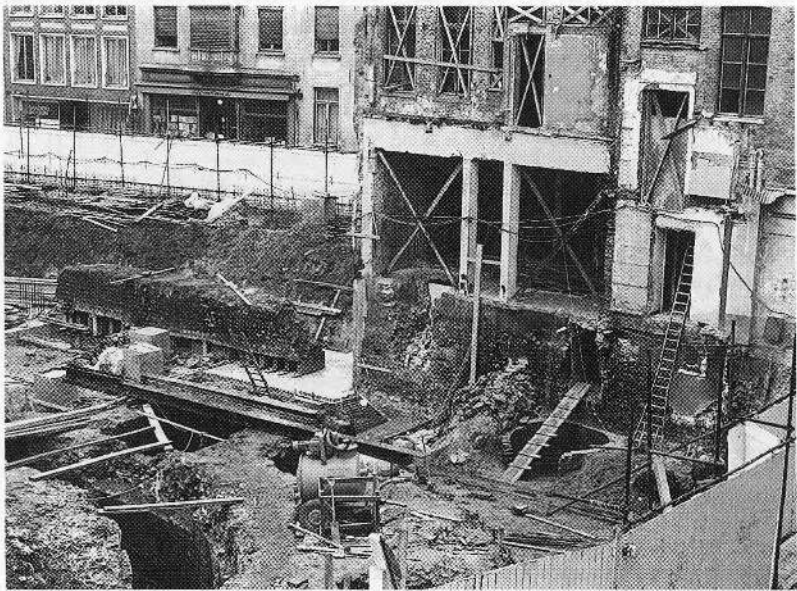
Toen in de loop van de 10de eeuw de burcht naar het noorden werd uitgebreid, moesten daar uiteraard als bescherming nieuwe verdedigingswerken komen. De nieuwe burchtmuur komt enkele malen ter sprake in het verhaal van Galbert¹². De ringmuur met gekanteelde weergang was via trappen bereikbaar. De muren hadden waarschijnlijk niet overal dezelfde hoogte, zoals blijkt uit Galberts verhaal. Aan de zuidkant was de burchtmuur klaarblijkelijk niet zeer hoog. Kanunniken konden met behulp van ladders over de muren komen om kerkgerief uit de Sint-Donaaskerk weg te halen en de belegeraars geraakten over de muren met ladders die door één man werden gedragen. Aan een andere hoge muur mislukte de bestorming met grote tweedelige ladders en met kleinere ladders die door tien mannen werden gedragen. De tweeledige ladders waren 60 voeten (16,35 m) hoog en samengesteld uit een 12 voeten-brede onderladder, gemaakt volgens de hoogte van de muur, en een smallere en iets langere bovenladder die na de plaatsing van de onderladder tegen of naast de muur, aan de andere kant van de muur kon worden neergelaten. Om de langere bovenladder over de muur te kunnen krijgen, moest de onderladder uiteraard boven de muur uitsteken. De muur was dus minder hoog dan de onderladder die zelf korter was dan de bovenladder en bijgevolg minder dan 30 voeten hoog was. De burchtmuur was op die plaats dan ook niet meer dan 7 à 8 m hoog. Er waren verscheidene poorten; de belangrijkste schijnt wel de westelijke te zijn geweest. Tot die poorten gaven bruggen toegang.

De westelijke, zuidelijke en noordelijke muren van de Brugse burcht, volgens de Brugse historicus Olivier de Wree (O. Vredius, *Historiae comitum Flandriae. Pars prima. Flandria ethnica. 1650, p. LIV*). De bijhorende tekst op p. LXXIII luidt: "Lamina quarta fol. 54 n. 1. exhibentur burgi Brugenensis rudera, prout nunc etiamnum visuntur ab occidente. 2. Burgi veteris pars ad meridiem, cui super-aedificatum est templum S. Basilii; qualia tria, vel quatuor fuisse existimo, velut castris turres, quarum fundamenta adhuc apparent in domo & curia Episcopali. Item in cellario ac promptuario Franconatensium, decem aut duodecim pedes lata. 3. Frontispicium ambitus sancti Donatiani; que Burgi erat facies a septentrione".

Na het opbouwen van de eerste stadsomwalling hadden de burchtmuren maar weinig betekenis meer; ze werden gesloopt of in nieuwe gebouwen opgenomen. Op het stadsplan van Marcus Gerards (1562) heeft de burcht geen versterkte omwalling meer. Het is dan ook verwonderlijk dat een eeuw later, O. Vredius in zijn *Historiae comitum Flandriae. Pars prima. Flandria Ethnica* (1650) versterkte muren van de Brugse burcht afbeeldt. Bij nader toezien echter blijken dit buitenmuren te zijn van gebouwen die in de burcht zijn gelegen en waarvan het veldstenen metselwerk een zo oud en gesloten uitzicht had dat men ze waarschijnlijk als oude burchtmuren zal hebben aangezien. Niet helemaal ten onrechte zoals verder zal blijken.

Het archeologisch bodemonderzoek uit 1987-1989 heeft ook over de burchtmuur belangrijke gegevens aan het licht gebracht. Van de 1,80 m-brede veldstenen oostmuur die evenwijdig met de Mallebergplaats liep, werden over een afstand van ca. 50 m – vanaf de Hoogstraat tot aan het huis Mallebergplaats 4 – drie fragmenten van onderscheidelijk 6,12 en 15 m weergevonden, bewaard als fundering voor de achtergevels van de daar staande huizen (nog te zien in het

1988

Gedeelte van de oostelijke burchtmuur, gebruikt als fundering van de achtergevels van de huizen Mallebergplaats 6-12 en Hoogstraat 3.

hotel Holiday Inn Crowne Plaza)¹³. Een klein onderzoek in 1992 van de verbouwde kelders in de huizen Philipstockstraat 16-32, Burg 6-8, Burgstraat en Mallebergplaats 2-4 bracht veldstenen muren aan het licht die tot de stadsmuur en tot het kloostercomplex behoorden¹⁴. Er mag o.i. worden verondersteld dat de noordelijke buitenmuur van het klooster waarschijnlijk de burchtmuur was, waartegen eerst nadien de noordelijke kloostervleugel werd aangebouwd.

Er bestaan nog meer gegevens over de oude burchtmuur. Toen als voorbereiding voor ons boek *De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije* (Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen, Tielt, 1987) de kelders van de gebouwen van het Brugse Vrije werden opgemeten, bleek daar o.m. de fundering van een zware toren (buitenwerks 10 x 10 m; muren 2,50 m breed) te zitten. De binnenomtrek van de toren is min of meer bewaard gebleven in een moderne kelder. Op de toren sluit

De Burg op het stadsplan van Marcus Gerards, 1562. Onderaan o.a. de Sint-Donaaskerk met de kloostergebouwen op de noordzijde. Op de linkerkant, ongeveer in het midden, de vierzijdige toren van de oostelijke burchtmuur.

13 H. DE WITTE, *De opgraving...*, p. 108-109.

14 A. Debonnet en J. Vansteenkiste (Provinciale Dienst voor Cultuur) maakten het onderzoek mee en deden de opmetingen.

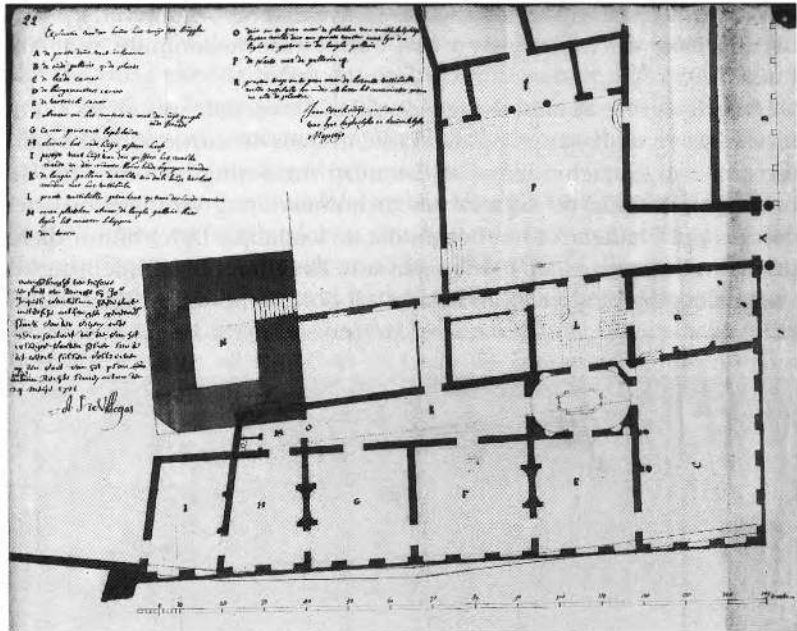

een veldstenen muur aan die de oost-westelijke richting van de middeleeuwse gebouwen van het Brugse Vrije volgt. Deze toren is afgebeeld op het stadsplan van Marcus Gerards (1562). Op de schilderijen die J.-B. Van Meunincxhove (+ 1703) van de Brugse Burg maakte, steekt het schilddak van de toren uit boven het dak van de Loove. De toren is ook ingetekend op de plannen die architect J. Verkruijs in 1721 voor een nieuwe gebouwen-complex van het Brugse Vrije maakte¹⁵. Op het plan, goedgekeurd op 24 mei 1721, blijft de zware toren (*den toorn*) behouden ; de zuidmuur van de Oostpoort is gericht naar de noordoostelijke hoek van de toren. Op twee volgende ongedateerde plannen voor de nieuwe gebouwen worden de bestaande panden die zullen worden gesloopt, nog inge-

J.-B. Van Meunincxhove, *De Burg*, 1701; detail (Brugge, Provinciaal Hof). Boven het dak van het gebouwencomplex van het Brugse Vrije steekt het schilddak uit van de toren van de oostelijke burchtmuur.

15 Afb. 16, 17, 19 en 20 bij L. DEVLIEGHER, *De Keizer Karel-schouw...*

Plan II van architect J. Verkrus, goedgekeurd op 24 mei 1721, voor de nieuwe gebouwen van het Brugse Vrije. N.: "den toorn". (Brugge, Rijksarchief, Kaarten en Plannen, nr. 255/1).

tekend. Ditmaal staat ook de grote toren bij de te slopen constructies. Op het gedrukte plan uit 1726 komen de oude gebouwen niet meer voor ; enkel de schuine muur tussen de Oostpoort en de verdwenen toren verwijzen nog naar de vroegere toestand. Het defensieve karakter van de toren heeft o.i. minder te maken met een woontoren dan wel met een toren van de buchtmuur.

Een andere toren, de zg. *culina*, moet hier ook worden vermeld. Dit indrukwekkend gebouw op de noordzijde van de westelijke kloostervleugel, dat op onbegrijpelijke wijze in 1963 werd gesloopt, mat buitenwerks 12 x 10,70 m ; de muren waren 1,60 m breed. Op de noordwestelijke hoek stond een traptoren¹⁶. Vredius tekent deze toren als een hoektoren, wat ons onderzoek uit 1963 heeft bevestigd. Als tegenstuk van de *culina* tekent Vredius een gelijkaardige toren (*molendinum* op een tekening in het hs. van P. de Molo, einde 18de eeuw) op de oostelijke hoek van de noordelijke kloostervleugel, waarschijnlijk op de plaats van het huis Burg 7 waar in de kelder

16 L. DEVLIEGHER, *De voorromaanse Sint-Donaaskerk*..., p. 80-90.

enkele zware muren bestaan, o.m. een veldstenen muur van 1,80 m breed onder de voorgevel en een even zware tussenmuur met het huis nr. 8.

De tamelijk grote afstand – ongeveer 50 m – tussen de westelijke kloosterveugel en de Kraanrei op de Markt, evenals de aanwezigheid op dit terrein van verscheidene veldstenen funderingen o.m. in de Breidelstraat en in de kelders van de ambtswoning van de provinciegouverneur¹⁷ leiden tot het besluit dat de westelijke burchtmuur dicht bij de Kraanrei moet worden gezocht. Dit is des te begrijpelijker als men de ligging van het Steen bekijkt dat ook dicht bij de Reie stond.

1977

De zuid-noord verlopende westelijke burchtmuur; rechts jongere muren van bijgebouwen van het Steen. Een foto van de schoongemaakte fundering is afgedrukt op p. 413 van de Handelingen 114 (1977).

17 L. DEVLIEGHER, *De voorromaanse Sint-Donaaskerk...*, p. 50-53. In 1993 onderzocht H. De Witte in de Breidelstraat veldstenen funderingen die zouden kunnen aansluiten bij deze funderingen (*Jaarboek 1993-1994. Stad Brugge. Stedelijke Musea*, I, p. 83). De Witte wees ons ook op de vondst in 1899 van een 2,50 m-brede veldstenen muur in de Breidelstraat tegenover het toenmalig nr. 24 (het derde huis vanaf de hoek van de Burg). Dit is waarschijnlijk dezelfde muur als de brede veldstenen muur die in 1908 werd gevonden en door Duclos wordt vermeld in zijn hierboven genoemde nota (voetnoot 4)

Het Steen wordt in 1088 als *lapidea domus comitis* vermeld¹⁸ maar het is niet zeker dat deze stenen grafelijke woonst toen de omvang had van het ons bekende Steen dat op het einde van de 12de eeuw gevangenis werd. De lange westmuur van het Steen en de westgevel van de Sint-Basiliuskapel werden door Vredius als de westelijke burchtmuur van het zuidelijk burchtgedeelte aangezien.

Na de sloping van het huis De Jaegher (Burg 15) dat in het begin van de 19de eeuw op een gedeelte van het terrein van het ca. 1783 gesloopte Steen was gebouwd, vond in 1977 o.l.v. M. Rogge en nadien van H. De Witte een beperkt bodemonderzoek plaats. De belangrijkste vondst betrof een 5 m-lange veldstenen muur, 1,80 m breed, die bewaard was van -2 tot -3,45 m ; aan de binnenzijde waren eiken palen in de grond geslagen¹⁹. Deze fundering die op ca. 20 m van de huidige rooilijn van de Burg, tussen het Steen en de reie ligt, is o.i. een fragment van de westelijke burchtmuur. Jongere muren boven die fundering behoorden tot latere aanbouwsels bij het Steen²⁰. Ten zuidwesten van de Sint-Basiliuskapel werd nog een bijkomend onderzoek uitgevoerd waarbij fragmenten van twee veldstenen muren die een stompe hoek vormden, werden vrijgelegd die 'wellicht als de meest zuidwestelijke hoek van de stenen burcht mag beschouwd worden'²¹. Tegen de zuidkant van de grafelijke Sint-Basiliuskapel uit het midden van de 12de eeuw, is een zware constructie van veldstenen muren aangebouwd²². Het betreft vooreerst een muur van ca. 1,80 m breed die op 7 m ten zuiden van de kapel staat zodat er tussen beide een straatje ontstond. Daarin lag de zuidelijke kapelingang met een boogveldreliëf *Het Doopsel van Christus*²³. Enkele decennia later zijn

18 N. HUYGHEBAERT, *Une notice du cartulaire de l'abbaye de Saint-Nicolas-des-Prés (Ribemont) concernant deux bergeries dans le comté de Flandre (1087-1088)*, in : Bulletin van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 116 (1951), p. 123-152.

19 M. ROGGE en H. DE WITTE, *Opgravingen op het terrein "Huis De Jaegher" en achter de H. Bloedkapel*, in : Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, 114 (1977), p. 412-414; H. DE WITTE, *Tien jaar stadsarcheologisch onderzoek, 1977-1987*, in : Brugge onderzocht (red. H. De Witte), Brugge, 1988, p. 34 (afb. op p. 35).

20 In 1987 brachten de bouwwerken aan de nieuwe winkelgalerij zware veldstenen muren aan het licht van het Steen, dat ca. 13 m buitenwerks breed was. De weergevonden funderingen hoorden bij de twee langsmuren en bij een tussenmuur.

21 H. DE WITTE, *Historisch overzicht van het archeologisch onderzoek op de Brugse Burg*, in : De Brugse Burg (red. H. De Witte), p. 8 (afb. op p. 9).

22 Zie voor de Sint-Basiliuskapel o.m. de bijdragen van M. ENGLISH, in het *Parochieblad Brugge* van 9 april tot 14 mei 1950, alsmede het bekende artikel van N. HUYGHEBAERT, *Ipéris et la translation de la relique du Saint-Sang à Bruges*, in : Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge, 100 (1963), p. 110-187, dat in het Nederlands werd vertaald in het boek *Het Heilig Bloed te Brugge*, Brugge, 1990, p. 19-78.

23 Dit straatje liep oostwaarts omheen het koor van de kapel naar het burchtplein. Voor de bewoners van het Steen was de kapel ook via de westingang bereikbaar.

tussen de kapel en de zuidmuur drie zware tussenmuren gebouwd waarboven twee tongewelven werden geslagen ; in de zuidmuur werden twee kleine rondboogvensters aangebracht om de twee donkere annexen licht te geven. Boven de tongewelven werd de Kruiskapel gebouwd die zo de zuidelijke zijkapel werd van de oorspronkelijke bovenkapel van Sint-Basilius. De zuidmuur wordt o.i. terecht, door verscheidene historici beschouwd als een gedeelte van de oude burchtmuur²⁴.

Er is nog een argument om deze zuidmuur als een onderdeel van de zuidelijke burchtmuur te beschouwen²⁵. In 1997 werd bij rioleringswerken in de Blinde Ezelstraat een veldstenen muur van ca. 2 m aangetroffen die ook doorliep op de binnenkoer van het gebouw 'sociale diensten'²⁶. Als men deze fundering doortrekt naar het westen komt men ongeveer uit op een veldstenen muur in een kelder van het stadhuis en verder op de hierboven besproken zuidmuur van de aanbouw van de Sint-Basiliuskapel. Hoe deze zuidmuur in ver-

Drie halfronde muurtorens aan de Augustijnenrei en een muurtoren tegenover de Pottenmakersstraat, op het stadspan van Marcus Gerards, 1562.

24 In de 17de eeuw aanziet Vredius de muur ten zuiden van de Sint-Basiliuskapel als een fragment van de burchtmuur. In *Bruges. Histoire et Souvenirs*. Brugge, 1910, p. 453 schrijft A. Duclos : "Les parties au midi de l'église comprennent une portion du mur d'enceinte méridional du Bourg...". J. de Bethune maakte de nog bestaande maquette van de Sint-Basiliuskapel met een zware donjon op de zuidkant (afb. bij A. DUCLOS, *o.c.*, p. 29 en bij M. ENGLISH, *Romaansche bouwkunst in Westvlaanderen*, Brugge, 1939, p. 31).

25 Op 19 maart 1127 drongen de belegeraars en medestanders van de vermoorde graaf Karel de Goede over de zuidelijke burchtmuur de burcht binnen.

26 Mevr. B. Hillewaert, verbonden aan de Stedelijke Archeologische Dienst, gaf ons alle gewenste inlichtingen over deze muur, waarvoor onze oprechte dank.

binding zou hebben gestaan met de twee in 1977 gevonden hoekmuren, werd nog niet onderzocht.

Het onderzoek van de oude Brugse burcht is een puzzel met veel kleine stukjes...

Stadsomwalling

Na de moord op graaf Karel de Goede (2 maart 1127) werd op 6 maart en volgende dagen in alle haast de stad omgeven met een houten versterking van palissaden, muurtorens en poorten, gelegen achter bestaande waterlopen. Begin mei 1128 werd het grachtenstelsel nog uitgebreid (Galbertus, § 25, 110). In de volgende decennia werden (overal ?) veldstenen stadsmuren met uitgebouwde halfronde muurtorens en stadspoorten uitgebouwd²⁷. Van dat alles is maar weinig bewaard gebleven. Ook Marcus Gerards toont daarvan op zijn stadsplan uit 1562 niet veel : enkele halfronde torens aan de eerste stadsgrachten.

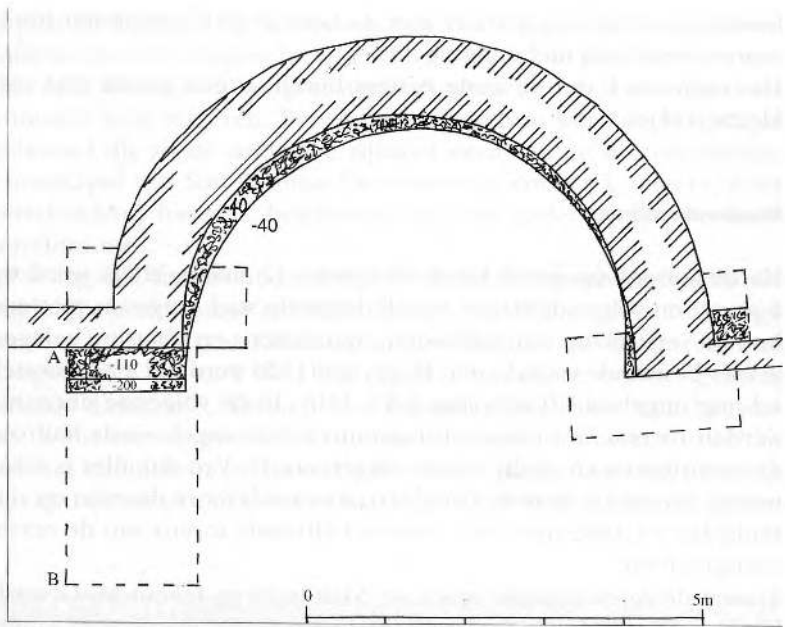
Tussen de Augustijnenbrug en de Vlamingbrug tekent M. Gerards het bencdengedeelte van drie halfronde muurtorens waarop jongere huizen zijn gebouwd.

De muurtoren tegenover de Pottenmakersstraat (= Pieter Pourbusstraat 3).

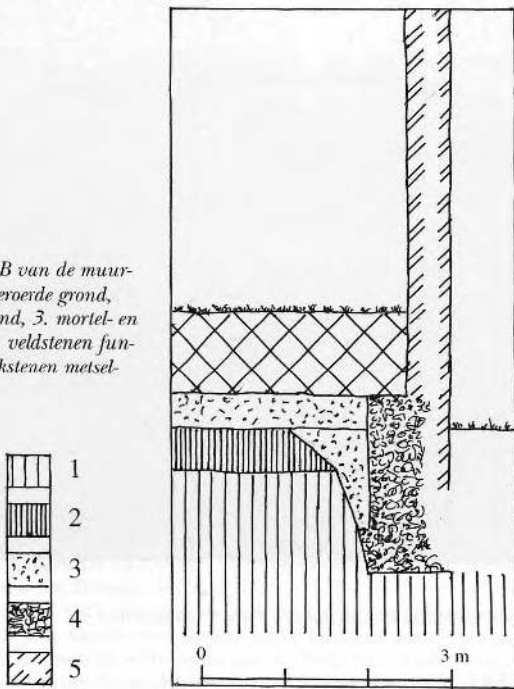
1997

²⁷ Cfr. M. RYCKAERT, *Historische Stedenallas...*, p. 61-64.

Grondplan van de muurtoren

Doorsnede A-B van de muurtoren. 1. onberoerde grond, 2. zwarte grond, 3. mortel- en steenafval, 4. veldstenen fundering, 5. bakstenen metselwerk.

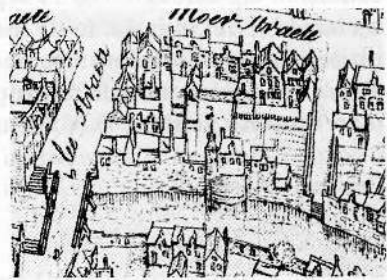

Veldstenen fundering van de muurtoren

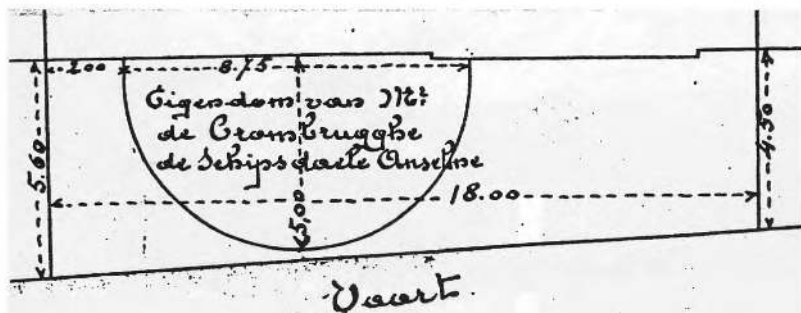
1960

Een andere muurtoren tekent Gerards ten westen van de Vlamingbrug. Deze toren bleef – alhoewel erg verbouwd – gedeeltelijk bewaard, behorend tot het huis Pieter Pourbusstraat 3 en zichtbaar vanaf de Pottenmakersstraat. Van 19 tot 22 september 1960 konden wij dank zij de bereidwilligheid van de eigenaar, onze oudklasgenoot dr. Ignace Vanden Berghe, deze toren onderzoeken. De veldstenen fundering van de halfronde toren heeft een binnendiameter van 5,70 m ; er is geen kettingmuur. In opstand is het parement van de toren grotendeels van baksteen maar er zijn nog oude gedeelten van veldsteen en tufsteen.

De oude veldstenen fundering van de stadsmuur is aangezet op de onberoerde grond op -3,10 m onder het tuinooppervlak (= -7 m onder de huidige bovenkant van de muur). Aan de buitenkant, d.w.z. aan de kant van de reie, is de fundering bijgewerkt met baksteen van 23 x 9 x 4,5 cm, maar het is ons niet bekend tot op welke diepte dit gebeurd is. Aan de binnenzijde is de onderste 50 cm van de veldstenen fundering recht in de funderingsleuf gestort. Na een versnijding van 15 cm is de fundering over een hoog-

Halfronde muurtoren ten westen van de Leeuwenbrug, Moerstraat 62, op het stadsplan van Marcus Gerards, 1562.

De buitenomtrek van de halfronde muurtoren Moerstraat 62 in 1842, ingetekend op een akte uit 1913 betreffende de betaling van een jaarlijkse belasting op de "aangespoelde grond" langs de reie (Brugge, Stadsarchief).

te van 1,50 m gemetseld met kalkmortel. Op - 1,10 m begint de huidige bakstenen muur.

De aanzet van de torenfundering kon niet worden onderzocht. Op - 1,10 m ligt op de oorspronkelijke veldstenen fundering - zonder versnijding - metselwerk van veldsteen en baksteen (meestal van 27 x 12-13 x 5-5,6 cm) over een hoogte van 70 cm. Op - 40 cm na een versnijding van 5-25 cm, zet de tegenwoordige muur aan, grotendeels van baksteen van 23 x 9 x 4,5 cm. Aan de buitenkant is - voor zover te zien - de fundering schuin naar beneden gemetseld met baksteen van 26,5 x 12,5 x 6 cm.

Ten westen van de Leeuwenburg, behorend tot het huis Moerstraat 62, was nog in de vorige eeuw een halfronde toren zichtbaar die ook op het stadsplan van M. Gerards is afgebeeld. Een korte nota van A. Duclos vermeldt: 'Leebrugge, récemment (vers 1860) on y voyait encore, à l'ouest, la base d'une ancienne demi-lune des anc. fortifications'²⁸. Op een akte van 11 september 1655 wordt die muurtoren vermeld bij het huis dat in de Moerstraat gelegen was *recht achter het catspel van den princenhove*: 'achterwaerts strekkende met cene groote platse van lande tot op de reije deser stede ende op de zelve reije een torreken ofte glorie'²⁹. Volgens een schematische plattegrond uit

28 In *Bruges. Histoire et Souvenirs* luidt dat (p. 84): "... et nous avons vu, il y a trente ans, une de ces demi-lunes près de la Leebrugge, aujourd'hui Pont des Lions".

29 Brugge, Stadsarchief, r. 198, *Klerken van de Vierschaar: Joris van de Cruyce, 1652-1664*, f° 40v-41.

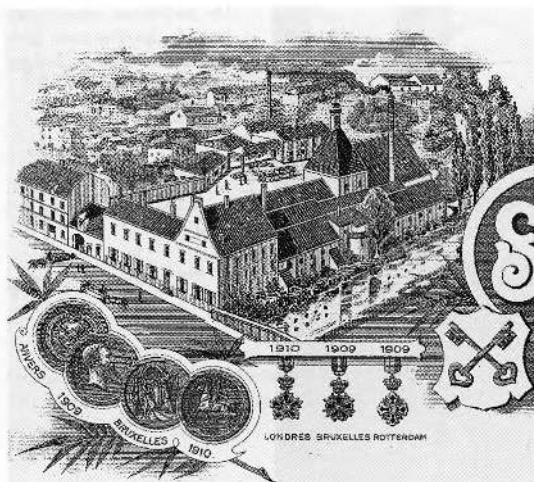
*De halfronde muurtoren
aan de Speelmansrei (foto
E. Buysse, in de Brugse
Courant, 3 april 1954).*

1842 (kopie uit 1913) zou de buitendiameter van de toren 8,75 m bedragen³⁰.

Aan de Speelmansrei, op een 20 m ten westen van de Sleutelbrug, bestond tot in 1954 een halffrond-uitspringend gebouwtje waarin de brouwketel van brouwerij De Sleutel (Wulfhagestraat 39) stond en dat opgebouwd was op een halfronde muurtoren. E. Buysse bericht er over in de *Brugse Courant* van 3 april 1954, maar geeft geen inlichtingen over de gebruikte materialen. De plaats van de waltoren is nu aangeduid door nieuw bakstenen metselwerk ; het grondplan vertoont maar een cirkelsegment. Het is wel eigenaardig dat M. Gerards

³⁰ We danken mevr. dr. Chantal Uyttendaele-Geeraerts die ons de hier geciteerde documenten bezorgde. Een klein onderzoek met de grondboor heeft op 14 maart 1998 de aanwezigheid van veldstenen muren vastgesteld. Een nader archeologisch onderzoek ware hier wel wenselijk.

Briefhoofd van de brouwerij "Les Clefs", 2de decennium 20ste eeuw. De halfronde muurtoren springt uit op de lange zijgevel.

op die plaats geen toren tekent. Brugse historici hebben maar weinig regels aan deze muurtoren gewijd³¹. Naast de Sleutelbrug is de langsgevel van het huis onderaan gedeeltelijk opgebouwd met natuursteen en is wellicht een rest van de 12de-eeuwse stadsmuur.

Uit alles blijkt dat het nog altijd moeilijk is een samenhangend beeld van de oudste burcht en van de eerste stadsomwalling te verkrijgen. Alhoewel het historisch, archeologisch en landschappelijk onderzoek sinds de Tweede Wereldoorlog veel nieuwe gegevens aan het licht heeft gebracht, moet men op archeologisch gebied nog te veel steunen op toevalsvondsten en beperkte noodonderzoekingen.

31 CH. DE FLOU, *Promenades dans Bruges*, Luik, 1898, p. 214 : "Au fond le vieux pont de la Clef et l'un des bastions des fortifications de l'enceinte de la ville d'avant 1297". A. DUCLOS, *o.c.*, p. 84, schrijft het volgende over de muurtorens aan de Sleutelbrug en aan de Vlamingbrug : "Il reste deux constructions en demi-lune contre le fossé, la première près du pont de la clef, l'autre au fond du jardin de la maison de M. le Comte Visart de Bocarmé, rue Pourbus. Ces restes sont devenus méconnaissables, quoique reconstruits sur les anciennes bases".